

¹⁸ Intelligence Reform & Terrorism Prevention Act of 2004 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nctc.gov/docs/pl108_458.pdf

¹⁹ Preserving Foreign Criminal Assets for Forfeiture Act of 2010 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.thomas.gov/cgi-bin/query/D?c111:1:/temp/~c111de6sBG>:

Резюме

У статті висвітлюється питання хронології становлення та розвитку законодавства Сполучених Штатів Америки щодо протидії використанню та відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: Відмивання коштів, незаконний обіг наркотиків, злочинна діяльність, тероризм, Сполучені Штати Америки, США, законодавство.

Резюме

В статье освещаются вопросы хронологии становления и развития законодательства Соединенных Штатов Америки по противодействию использованию и отмыванию средств, полученных преступным путем.

Ключевые слова: Отмывание денег, незаконный оборот наркотиков, преступная деятельность, терроризм, Соединенный Штаты Америки, США, законодательство.

Summary

This article deals with the issues of chronology of establishment and development of US legislation which debars use and laundering of proceeds obtained through unlawful conduct.

Key words: Money laundering, drug trafficking, criminal activity, terrorism, The United States of America, US, USA, legislation.

Отримано 10.02.2011

О. Г. БЕЛІХ

Олексій Геннадійович Беліх, здобувач Навчально-наукового інституту підготовки кадрів кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Сьогодні світова економіка знаходиться під впливом певних негативних явищ, наслідком яких явилась фінансова криза, яка охопила не окрему державу, а весь світ. Фінансова криза – глибокий розлад державної фінансової системи, яке супроводжується інфляцією, нестабільністю курсів цінних паперів, яке виявляється в різкій невідповідності надходжень до бюджету та видатків з нього, нестабільності та падінні курсів національних грошових одиниць, взаємних неплатежів економічних суб'єктів, невідповідності грошової маси, яка знаходиться в обігу вимогам закону грошового обороту¹.

Слід зазначити, що криза не лише негативно впливає на економіку країн: у цей час спостерігається вчинення великої кількості протиправних діянь, які посягають на економічну сферу суспільних відносин. Так, за даними МВС України кількість економічних злочинів, виявлених у кризовий період (2008–2010 рр.), склала 113062 злочинів².

Однією з найважливіших складових сфери господарювання, яка сприяє фінансовій стійкості країни, являється сфера банківської діяльності. Завдяки їй забезпечуються розрахунки суб'єктів господарювання, усунення нестачі грошових коштів у учасників економічних відносин. Відомо, що стабільність сфери банківської діяльності безпосередньо впливає на стабільність національної економіки. Саме тому протиправні посягання на цю сферу суспільних відносин можуть призвести до незворотних процесів не тільки в діяльності окремого суб'єкта господарювання, а й у цілому країни. Одним із основних видів банківської діяльності являється кредитування юридичних та фізичних осіб, тобто надання грошових коштів на певних умовах та на певний строк, по завершенні якого грошові кошти в повному обсязі повинні бути повернуті до установи, яка надала кредит. На сьогодні ця діяльність досягла розвинутого сучасного рівня та здійснюється й розвивається за чітко сформульованими загальносвітовими економічними законами. Зважаючи на це, а також враховуючи те, що банківська сфера країни знаходиться в прямій залежності від ситуації на світовому фінансовому ринку, встановлення впливу світової фінансової кризи на рівень злочинності в сфері банківської діяльності виявляється досить актуальним.

Проблемним питанням злочинності в сфері банківської діяльності в своїх працях приділяли увагу провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких В. Ю. Абрамов, А. І. Долгова, Б. В. Волженкін, Л. Д. Га-

ухман, С. Е. Каіржанова, В. Д. Ларічев, О. М. Литвак, С. В. Максимова, А. І. Ольшаний, В. М. Попович, В. П. Ревін, Л. М. Стрельбицька, Г. А. Тосуян, С. С. Чернявський, П. С. Яні тощо. Але вплив факторів, зумовлених фінансовою кризою, на злочинність в сфері банківського кредитування майже не висвітлений.

Метою статті є розглянути взаємозв'язок фінансової кризи та рівня злочинності в сфері банківського кредитування в Україні.

Банківська система має великі можливості впливати на розвиток економіки, але водночас на ній відбиваються наслідки недосконалості економічних концепцій, неврегульованість певних правових норм, недоліків кредитно-банківських технологій, документообігу, недостатнього професійного рівня працівників та зловживань з боку співробітників установи та її клієнтів³. Однією з особливостей банківської системи є дуже великий обсяг коштів, які в ній акумульовані. Враховуючи це вона досить приваблива для осіб, які мають наміри протиправного збагачення. Саме тому кредитно-фінансова сфера вважається однією з найбільш криміногенних.

Однією зі складових злочинності в банківській сфері є злочинність в сфері банківського кредитування. Злочини, що вчиняються в сфері банківського кредитування, відрізняються латентністю, різноманітністю, інтелектуальним характером, швидкою адаптацією злочинців до нових форм і методів підприємницької діяльності, засобам зв'язку та оргтехніки.

Розповсюдженою є думка про те, що сучасна світова фінансова криза розпочалась в середині 2008 року, коли загострилася ситуація на світових фінансових біржах⁴. Не слід вважати, що фінансова криза – це щось незвичайне. Історія свідчить про те, що кризи супроводжували цивілізацію на всіх її етапах⁵. Фінансові кризи – це не нове явище в світовій економіці. Вони періодично виникають, негативно впливають на економічні процеси, а потім поступово зникають. Так, кінець ХХ століття, зокрема 1997–1999 рр., був ознаменований світовою фінансово-економічною кризою⁶. Саме тому в цьому періоді проблема неповернення банківських кредитів набула глобального масштабу. Умови, що склалися в сфері кредитування, дозволили використовувати прийоми для незаконного отримання кредитів та ухилення від повернення отриманих грошових коштів. У цей період масовою практикою стає використання фальшивих документів, створення фіктивних комерційних підприємств тощо⁷.

Але сучасна криза являється в певному сенсі особливою, тому що вважається, що вона не має аналогів в історії. За своєю економічною природою, масштабом та наслідкам вона суттєво відрізняється від усіх попередніх ситуацій⁸. Саме в цей період спостерігається різке падіння курсу світових валют та стагнація більшості національних економік. Аналіз ситуації, що склалася в Україні, свідчить про те, що з початком фінансової кризи, з жовтня 2008 р., Національний банк та банки України повною мірою не виконують покладені на них законом функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України та сприяння додержанню цінової стабільності, банківського регулювання і нагляду, здійснення банківських операцій. Про це свідчать наступні факти: насамперед значна, понад 50 % девальвація гривні, згорання кредитування юридичних та фізичних осіб, стрімке зростання проблемної кредитної заборгованості (46 млрд 55 млн грн або 6,2 % обсягу усього кредитного портфелю), невиконання та несвоєчасне виконання розрахунків на суму близько 10 млрд грн⁹. При цьому обсяги проблемних кредитів, виданих в іноземній валюті, у перерахунку на гривню, після її суттєвого здешевлення, становлять значно більшу суму, незважаючи на незмінність боргу у валюті кредитування. Окрім цього, в умовах фінансової кризи суттєво зменшились доходи позичальників, що безпосередньо вплинуло на їх платоспроможність.

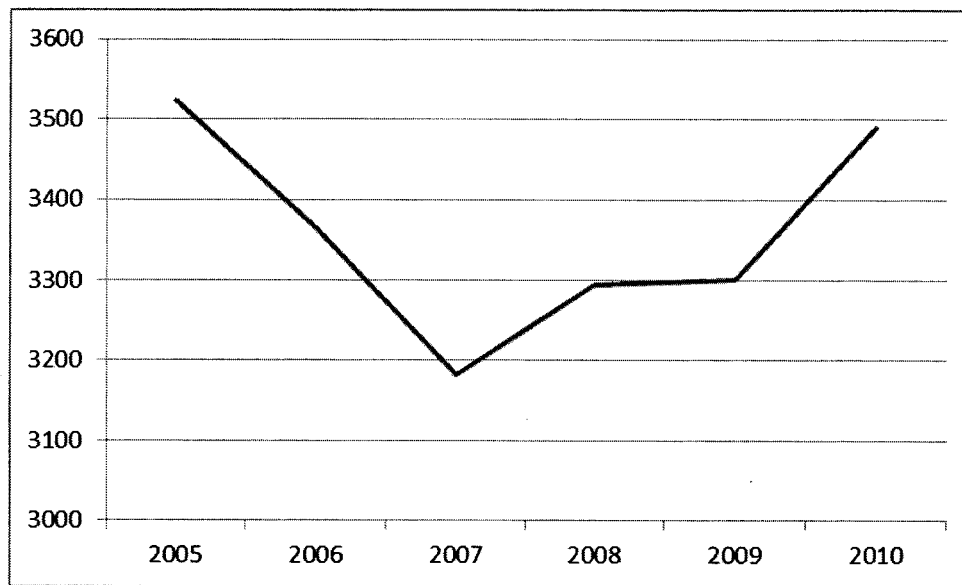
Зважаючи на те, що банківська сфера безпосередньо пов'язана зі станом світової фінансової системи, негативні явища, спровоковані фінансовою кризою, в тому числі й підвищення рівня економічної злочинності, відбуваються і в цій сфері. Так, за статистичними даними МВС України за період з 2008 по 2010 рр. кількість злочинів у сфері банківської діяльності стабільно збільшувалась, а саме, в 2008 р. було вчинено 3294 злочинів, в 2009–3300, а в 2010–3490. Більш наочно ця тенденція представлена на мал. 1.

На графіку чітко бачимо тенденцію щодо зменшення кількості злочинів, що вчинялися в сфері банківського кредитування до 2008 р., та зворотну тенденцію починаючи з 2008 р.

Всі банківські операції поділяються на активні (надання кредитів юридичним та фізичним особам, вкладення коштів у цінні папери, формування касових залишків та резервів тощо) та пасивні (залучення депозитів юридичних осіб, залучення вкладів фізичних осіб). Слід зазначити, що найбільший дохід банки отримують саме від здійснення активних операцій. Тому протиправні посягання у цьому сегменті банківської діяльності безпосередньо загрожують стабільності банківської системи.

Особливістю злочинності в сфері банківського кредитування являється те, що близько 80 % злочинів в цій сфері вчиняються керівниками суб'єктів господарювання та фізичними особами¹⁰, які, маючи на меті заволодіння грошовими коштами банківських установ, надають до банків недостовірну інформацію в офіційних документах при отриманні кредитів, незаконно реалізують заставне майно та здійснюють отримання кредитів на підставних осіб. Про це свідчить аналіз фактів кримінальних справ, що знаходяться в провадженні слідчих органів та направлених до суду. Так, на Запоріжжі 20.01.2010 прокуратурою Орджонікідзевського району м. Запоріжжя порушено кримінальну справу за ч. 4 ст. 190 КК України, відносно посадових осіб ТОВ «НВФ «Інтернеттрейд», які навмисно, з корисних мотивів, шляхом надання неправдивих документів Філії «Запорізьке РУ» АТ «Банк «Фінанси та Кредит» заволоділи грошовими коштами у сумі 2,65 млн грн, чим завдали Банку збитків у особливо великому розмірі.

Необхідно звернути увагу на те, що сприятливі умови для розвитку злочинності, зокрема, в сфері банківського кредитування створюють деякі особливості фінансової кризи, як економічного явища. По-пер-

Мал. 1. Злочини у сфері банківської діяльності

ше, існує думка, що однією з причин сучасної кризи є недоліки іпотечного кредитування і перш за все, – його надмірність¹¹. Слід зауважити, що криза з'явилася в момент успішного розвитку світової системи господарювання. В Україні зростання економіки охарактеризувалося великою кількістю виданих кредитів – починаючи з 2005 р. до 2008 р. відбувалося динамічне зростання темпів банківського кредитування¹². Справа в тому, що під час розвитку економіки легкість видачі кредитів зростає. В умовах масовості цього процесу банкам не «вистачало часу» відмежовувати неякісні кредитні продукти від стабільно-перспективних, а також достатньою мірою враховувати рівень ризиків. Внаслідок цього створилася стійка тенденція накопичення безперспективної заборгованості упродовж кредитного буму. У результаті, як тільки припинився бум, виникла криза. Справа в тому, що коли банківська система швидко зростає, то банкірам дуже важко одержати інформацію про дійсну здатність оплачувати кредити, яку мають позичальники¹³.

Але надмірність іпотечного кредитування призвела не лише до фінансової кризи. На теперішній час виникла проблема повернення виданих кредитів, а фінансова криза виявилася певним фактором, який спровокував велику кількість їх неповернення. Отже, такою надмірністю були створені належні умови для вчинення шахрайських дій, предметом яких стали як кредитні кошти, так і заставне майно.

Ще одна особливість фінансової кризи, яка сприяє збільшенню рівня злочинності в сфері банківської діяльності є те, що вона негативно вплинула на якість та рівень життя населення нашої країни. Це призвело до погіршення соціальних показників, а саме: скорочення зайнятості, зростання безробіття, зменшення реальних доходів громадян, зниження рівня заробітних плат, зростання вартості життя, загострення проблем із житлом, зростання споживчих цін, збільшення витрат на лікування, освіту, відпочинок тощо. Крім того, спостерігається значний дефіцит житла.

Звісно, що зазначені тенденції не можуть не вплинути негативно на становище населення, особливо з низьким та середнім прибутком. Враховуючи те, що це основна маса осіб, зайнятих в економіці, під час кризи зазначене відіграє роль детермінант, які призводять до прискорення процесів соціальної диференціації, зростання соціальної напруги та збільшення злочинів економічної спрямованості. Зазначене призвело до погіршення платоспроможності населення та збільшення випадків неповернення кредитів, зокрема, за наявності злочинних намірів. Слід також відзначити, що в умовах безвиходу такі наміри виникають навіть у попередньо добросовісних позичальників.

Отже, можна виділити наступні фактори, зумовлені кризою, що призводять до збільшення кількості злочинів, вчинюваних у сфері банківського кредитування:

1. Ще до початку кризи, як було зазначено вище, активного розвитку набуло іпотечне кредитування. Обсяг коштів, які надавалися клієнту, був доволі значний. При цьому досить часто не дуже прискіпливо перевірялась платоспроможність клієнтів, що призвело до отримання кредитів особами, які не мали можливості вчасно їх повертати або власне шахраями, які і не збиралися їх повертати. Ще один фактор, який з'явився внаслідок передкризового активного кредитування населення – надання фіктивних довідок про прибутки. Такі дії вчинювались з метою отримання кредиту при відсутності дійсної можливості виконати всі умови банку та побоювання позичальника за відмову у видачі кредиту при наявності «чесної» довідки.

2. Фінансова криза призвела до погіршення фінансової ситуації в Україні: здешевлення національної валюти та занепаду економічної сфери держави. Внаслідок цього навіть у кредитоспроможних клієнтів значно погіршився фінансовий стан. Тому, щоб ухилитися від повернення коштів дехто з боржників вдаються до

порушення законодавства. На цьому фоні зустрічаються й «злісні» шахраї, які, мотивуючи власною неплатоспроможністю, уникають розрахунків з банками.

3. У період фінансової кризи банки стрімко скоротили пропозиції щодо кредитних послуг. Наслідком цього є збільшення зловживань з боку службових осіб банку, які за окрему плату допомагають клієнтам отримати кредит або оформлюють кредити за фіктивними документами.

4. Під час фінансової кризи збільшилася кількість шахрайств з майном, яке оформлене як застава під наданий кредит, – оформлюється зняття обтяження з нього на підставі фіктивних документів.

5. В ході кризи викристалізувалися та виявилися парні, але протилежні властивості кредиту, які можна охарактеризувати як «вивільнення кредиту» та «закріпачення кредиту», тобто властивість кредиту не лише вивільняти потенціал кредиторів та боржників, а й підкорювати їх власним інтересам та перекладати на них свої проблеми¹⁴. Приймаючи до уваги таку властивість кредиту, як підкорення боржників інтересам банку, а також великий обсяг неповернутих кредитів слід назвати ще одну причину підвищення рівня злочинності в сфері банківського кредитування – випадки встановлення банківськими установами «кабальних» відсоткових ставок та небажання їх знижувати в умовах погіршення платоспроможності боржників. Тим самим сам банк провокує клієнта порушувати законодавство та у будь-які шляхи намагатися уникнути від повернення кредиту.

Фінансова криза – негативне явище, яке відбувається в економіці та впливає як на діяльність та стан окремих суб'єктів господарювання, так і на економіку держав в цілому. Цьому явищу притаманні особливі риси, які погіршують всі економічні процеси, а саме: інфляція, взаємні неплатежі суб'єктів господарювання, різке падіння курсів валют, стагнація національної економіки. Тобто фінансова криза безпосередньо вплинула на стабільність національних валют та грошових потоків у світі фінансів.

Зважаючи на те, що банківська сфера створює умови та забезпечує обіг грошових коштів між різними суб'єктами економічних відносин – фінансова криза безпосередньо вплинула й на сферу банківської діяльності. Переважну більшість банківських операцій складають активні операції. Негативні явища викликані фінансовою кризою можна вважати головними детермінантами у збільшенні рівня злочинності в сфері банківського кредитування.

¹ Борисов А. Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.

³ Артемьев Н. В., Пиенина О. А. Формы проявления теневой экономики в деятельности коммерческих банков России // Вестник Московского университета МВД России. – 2008. – № 6. – С. 38–43.

⁴ Россик В. Е. О финансовом кризисе в Российской Федерации на современном этапе // Вестник челябинского государственного университета. – 2010. – № 6. – С. 11.

⁵ Ключников И. К., Молчанова О. А., Ключников О. И., Ключников Н. В. Теория экономических кризисов: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 47.

⁶ Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – С. 52.

⁷ Артемьев Н. В., Пиенина О. А. Формы проявления теневой экономики в деятельность коммерческих банков России // Вестник Московского университета МВД России. – 2008. – № 6. – С. 38–43.

⁸ Мировой финансовый кризис и экономическая безопасность России: анализ, проблемы и перспективы / [В. С. Аксенов и др.] – М.: Экономика, 2010. – С. 29.

⁹ Аналітична довідка МВС.

¹⁰ Душейко Г. О. Деякі теоретичні аспекти поняття способів вчинення злочинів у кредитно-фінансовій системі // Вісник. – Запоріжжя, 2002. – № 3 (20). – С. 94–99; Погорельський М. А. Способи вчинення злочинів у кредитно-банківській сфері та їх значення для оперативного-розшукового та кримінально-процесуального документування // Кримський юридичний вісник. – Сімферополь, 2009. – Вип. 2 (6). – С. 14–22.

¹¹ Ключников И. К., Молчанова О. А., Ключников О. И., Ключников Н. В. Вказана праця. – С. 91.

¹² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2009.pdf.

¹³ Ключников И. К., Молчанова О. А., Ключников О. И., Ключников Н. В. Теория экономических кризисов: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 92.

¹⁴ Там само.

Резюме

Розглянуто питання впливу фінансової кризи на рівень злочинності в банківській сфері, зокрема, кредитуванні. Проаналізовано негативні тенденції в економіці, що були спровоковані кризою, та визначений їх вплив на динаміку вчинення злочинів у сфері банківського кредитування.

Ключові слова: фінансова криза, банківська сфера, кредит, кредитування, злочинність, злочин, злочини в сфері банківського кредитування.

Резюме

Рассмотрен вопрос влияния финансового кризиса на уровень преступности в банковской сфере, в частности, кредитования. Проанализированы негативные тенденции в экономике, спровоцированные кризисом, и определено их влияние на динамику совершения преступлений в сфере банковского кредитования.

Ключевые слова: финансовый кризис, банковская сфера, кредит, кредитование, преступность, преступление, преступления в сфере банковского кредитования

Summary

The question of influence of financial crisis is considered on the level of criminality in a bank sphere, in particular, crediting. Negative economic trends, provoked a crisis, are analysed, and their influence is certain on the dynamics of committing crime in the field of the bank crediting.

Key words: financial crisis, bank sphere, credit, crediting, criminality, crime, crimes in the field of the bank crediting

Отримано 22.03.2011

Д. М. ГОРБАЧОВ

*Дмитро Миколайович Горбачов, здобувач
Київського університету права НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНАХ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ

Співучасть завжди надає злочину більшої суспільної небезпеки. Об'єднання зусиль двох і більше осіб полегшує вчинення злочину, його приховування, уникнення винними кримінальної відповідальності. Спільні, злагоджені злочинні дії, організовані і керовані, у більшості випадків, значно підвищують ефективність дій, спрямованих на досягнення злочинного результату. Не зважаючи на те, що за останні десятиліття здійснено чимало досліджень, присвячених питанням співучасті, в теорії і сьогодні існує розбіжність думок щодо актуальних питань кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. Це зумовлює у багатьох випадках помилковість судових рішень, у тому числі при кваліфікації злочинів і призначенні покарання. Таким чином можна констатувати, що стан розробленості даної проблеми не відповідає вимогам сьогодення.

Водночас слід відзначити, що в українському кримінальному законі існує тенденція розширення кількості норм, що встановлюють відповідальність суб'єктів, які наділені спеціальними ознаками. Кількість складів зі спеціальним суб'єктом збільшується в процесі диференціації кримінальної відповідальності, що відбувається у чинному кримінальному законі України. Це зумовлює певні складнощі при кваліфікації злочинів зі спеціальним суб'єктом. Особливо багато питань виникає, коли здійснюється кваліфікація злочинів зі спеціальним суб'єктом, вчинених у співучасті. Вищенаведене свідчить про актуальність і важливість дослідження співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом.

Дослідженню проблем співучасті у злочині у різний час присвячували свої праці такі вчені, як Д. П. Альошин, М. І. Ковальов, А. Н. Трайнін, Ф. Г. Бурчак, Н. О. Гуторова, А. П. Козлов, О. Ф. Ковітіді, О. М. Костенко, П. Ф. Тельнов, М. І. Бажанов, Р. Р. Галіакбаров, В. В. Сташис, І. К. Туркевич, В. В. Українець, А. Ф. Зелінський, П. Л. Фріс, О. О. Кваша, М. Й. Коржанський, М. І. Панов. Проблеми відповідальності спеціального суб'єкту злочину присвятили свої роботи П. П. Андрушко, Л. В. Багрій-Шахматов, Ю. В. Балулін, В. І. Борисов, В. О. Глушков, Г. П. Жаровська, І. П. Лановенко, В. О. Навроцький, Р. Л. Максимович, А. А. Музика, В. Г. Павлов, А. Я. Светлов, В. В. Сташис, С. А. Тарарухін, В. І. Терентьев, В. Я. Тацій, А. П. Тузов, М. І. Хавронюк й інші вчені. Однак слід зазначити, що переважно досліджуються види чи форми співучасті, відповідальність співучасників або спеціальні ознаки суб'єктів окремих видів злочинів, особливостей їх кваліфікації. При цьому залишились недостатньо вирішеними проблеми, пов'язані із вчиненням у співучасті злочину із спеціальним суб'єктом, розв'язання яких і є метою даної наукової статті.

Співучастю у злочині згідно ст. 26 КК визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Отже, для наявності співучасті у злочині має брати участь щонайменше два суб'єкти злочину, тобто фізичних осудних осіб, які вчинили злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Згідно з ч. 2 ст. 18 КК спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Отже, спеціальний суб'єкт злочину – це суб'єкт злочину, який крім загальних ознак (осудності й віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність) наділений додатковими ознаками, які і визначають його відповідальність за певною статтею КК (наприклад, службова особа як суб'єкт одержання хабара).

Специфіка злочинів зі спеціальним суб'єктом полягає у тому, що їх можуть вчинити лише ті особи, що наділені ознаками спеціального суб'єкту. У зв'язку з цим і виникає питання, хто може бути співучасником у таких злочинах, а конкретніше – чи можуть ними виступати особи, які не мають ознак спеціального суб'єкта. Як відомо, у розділі VI КК України немає обмежень щодо співучасті у злочинах, що вчиняються спеціальними суб'єктами. Отже можна зробити висновок про те, що всі характерні конститутивні ознаки співучасті повинні мати місце і при співучасті у злочинах із спеціальним суб'єктом.